WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

KAYKOVUSNING QOBUSNOMA ASARIDA TIL VA NUTQ ODOBI

Avazbekova Gulzoda Anvarjonovna

University of Business and Science

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

University Of Business And Science

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi sirtqi ta'lim talabasi

Xudayberdiyeva Umida Abdulxakimovna

Annotatsiya: *Tilda so'z miqdori qancha ko'p bo'lsa, o'sha tilni boy til deb talqin qilish keng tarqalgan. Bu fikr ma'lum ma'nodagina to'g'ridir. Chunki tildagi so'z miqdori til boyligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri bo'lsa ham, til boyligi shu bilangina cheklanmaydi. Bu o'rinda, albatta, o'zbek tilining sinonimlarga, frazeologizmlarga, parafrazalarga nihoyatda boy ekanligi, ular ma'nolarining, shuningdek, umuman o'zbek tilidagi so'zlarning ko'p ma'noliligi nihoyatda yuqori darajada ekanligi ham hisobga olinadi.*

Аннотация: *Широко распространено мнение, что чем больше слов содержит язык, тем он богаче. Однако это утверждение верно лишь отчасти. Хотя количество слов является одним из основных факторов, определяющих богатство языка, оно не ограничивается только этим. В этом отношении необходимо учитывать, что узбекский язык чрезвычайно богат синонимами, фразеологизмами и перифразами. Кроме того, значения этих единиц, а также многозначность слов в узбекском языке в целом находятся на очень высоком уровне.*

Annotation: *It is widely believed that the more words a language has, the richer it is. This idea is only partially true. Although the number of words in a language is one of the main factors contributing to its richness, linguistic richness is not limited to this alone. In this regard, it should certainly be taken into account that the Uzbek*

language is extremely rich in synonyms, phraseological units, and paraphrases. Moreover, the meanings of these, as well as the polysemy (multiple meanings) of words in the Uzbek language in general, are highly developed.

Kalit so'zlar: *Nutq madaniyati, tilda so'z miqdori, sinonimlarga, frazeologizmlarga, parafrazalar, og'zaki va yozma adabiyot.*

Ключевые слова: *Культура речи, словарный запас языка, синонимы, фразеологизмы, перифразы, устная и письменная литература.*

Keywords: *Speech culture, vocabulary size, synonyms, phraseological units, paraphrases, oral and written literature.*

Nutq madaniyati haqidagi ta'limot qadimgi Rim va Afinada shakllangan bo'lsa ham, unga qadar Misr, Assuriya, Vavilon va Hindiston kabi mamlakatlarda paydo bo'lganligi notiqlik san'ati tajribasidan ma'lum. Ushbu davrlarda jamiyatning rivojlanishi, savdo - sotiqning, sud ishlarining nihoyatda taraqqiy etishi notiqlikni san'at darajasiga ko'tardi. Chunki u paytlarda davlat arboblarining obro' - e'tibori va yuqori lavozimlarga ko'tarilishi, ulaming notiqlik mahoratiga ham bog'liq bo'lgan. Notiqlik san'ati sarkardalik mahorati bilan barobar darajada ulug'langan.

Hozirgi zamon o'zbek tilining fonetik, leksik, grammatik, orfoepik hamda orfografik, imloviy me'yorlarining nisbatan mukammal shakllanganligi o'zbek tili madaniyatining ulkan yutug'idir. Hech shubhasiz aytish mumkinki, o'zbek tili eng boy, eng taraqqiy etgan tillardan biri bo'lib, o'z shakllanish, rivojlanish tarixiga ega. O'zbek adabiy tili olimlar, ziyolilar, adiblaring og'zaki va yozma adabiyotning asosiy ijodkorlari bo'lgan xalqimizning asrlar osha mashaqqatli mehnati, tilga sayqal berishi, uni chuqur o'rganishi borasidagi xizmatlari evaziga turkiy tillar oilasida o'ziga xos mavqega ega bo'ldi. Bu tilda juda ko'p o'lmas badiiy asarlar, ilmiy tadqiqotlar yaratildi. Bu ham o'zbek tilining madaniy tillar qatoridan o'rin olishini ta'minladi. Qadimdan ma'lumki, til eng muhim aloqa-aralashuv, fikr almashuv qurolidir. Bu qurol qator boshqa vazifalami ham bajaradi: u yoki bu xalq tarixi yoki umuman voqelik

haqida xabar beradi, ulami avloddan - avlodga etkazadi, kishilar ongiga ta’sir etadi, estetik zavq bag‘ishlaydi.

Shuningdek, u bilim berish yoki bilim olish quroli hamdir. Ana shunday qator vazifalami bajaruvchi hamda funksional imkoniyati yanada ortib borayotgan bu qurolning - o‘zbek adabiy tilining ishlatilishi, uning qay darajada sayqal topganligi, o'tkirligi, muayyan vazifani bajarishga xoslanganligi, tuzilishi, mohiyati bilan shaklining mutanosibligi, go‘zal va ixchamliligi kabilar uning qudratli madaniy qurol ekanligini ko‘rsatadi. Qurolni yaratish va unga sayqal berish esa shu tilga inansub bo’lgan xalq vakillarining, ziyolilar, adiblar, shu qurolni ishlatishga ehtiyoji bor bo‘lgan barcha kishilar va nihoyat, shu ish bilan maxsus shug‘ullanuvchi mutaxassislaming ishidir.

Darhaqiqat, nutq - bu til deb atalmish noyob quroldan foydaianish jarayoni. Demak, nutqiy jarayon - tilning o‘z vazifasini bajarish jarayoni. Bu jarayon yaxshi yoki yomon kechishi mumkin. Notiq esa ma’Ium ma’noda bu jarayonni amalga oshiruvchidir.

«Qobusnoma» da Kaykovus hamma hunarlar ichida so‘z hunari - notiqlikni a’lo deb bilgan: «Bilgilkim, hamma hunardan so‘z hunari yaxshi1. Nutq xoh og‘zaki, xoh yozma bo‘lsin, go‘zal yoki quruq - qo'pol boTishi murnkin. O‘tkir teshani qo‘liga olgan usta u bilan ajoyib bir quticha yasashi murnkin. Shu teshani qo‘lga olgan chala bir havaskor usta bir zumda qo'lini chopishi yoki yaxshi narsani ishdan chiqarishi murnkin.

Adabiyotshunos olim Izzat Sulton «Adabiy asarning mazmuni, undagi g‘oyaning oliyjanobligi, tasvir qilingan odamlar va hodisalaming go‘zalligi yoki xunukligi - hammasi o‘quvchiga asarning tili orqali yetadi. Shu sababli til sohasidagi mahorat yozuvchi qobiliyatining eng yorqin alomatidir», - deganida, eng awalo, til qurolidan foydalanish mahorati haqida fikr yuritgan. Demak, hamma uchun baravar xizmat qiladigan til - aloqa - aralashuv quroli vositasida go'zal, yaxshi, namunali nutq

1 Kaykovus. O'sha asar. 32-bet.

tuzish ham, qo‘pol, yoqimsiz, nojo‘ya, tuturuqsiz, quruq nutq tuzish ham murnkin. Bulaming birinchisi madaniy nutq, ikkinchisi esa nomadaniy, «xunuk» nutqdir.

Tilshunos S.I.Ojegov yaxshi nutq haqida gapirar ekan, «Yuqori darajadagi nutq, yuqori nutq madaniyati - bu o‘z fikrini til vositalari orqali to‘g‘ri, aniq va ta’sirchan qilib ifodalay bilish qobiliyatidir»2, - deydi. Bunday qobiliyatga o‘z ona tilini chuqur sevish va hurmat qilish, uni mukammal bilish orqali erishiladi. Shuning uchun ham har bir kishining madaniylik darajasi, o‘qib qanchalik tarbiya ko'rganligi uning yozma va og‘zaki nutqidan bilinadi, nutq madaniyatiga e’tibor yolg‘iz notiqdangina emas, balki har bir jamiyat a’zosidan talab qilinadi.

Xulosa o’rnida, Ma’lumki, tilning paydo boriishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bogriiqdir. U jamiyat taraqqiyoti, mehnat faoliyati jarayonida yuzaga keladigan, faqatjamiyatda, odamlar orasida mavjud boriadigan ijtimoiy hodisadir. Jamiyat rivojlangan sari til ham shakllanib boradi.

Adabiyotlar

1.B.Ahmedov. Navoiy zamondoshlari xotirasida. T.: 1985.

2. B.Hasanov. Navoiy asarlari uchun qisqacha lug‘at T.: 1993.

3 M.Jo’rayev. El desaNavoiyni T.: 1991. 8. B.O‘rinboyev, A.Soliyev. Notiqlik mahorati T.: 1984.

4 Nusratullo Atoullo o‘g‘li Jumaxo'ja. Istiqlol va ona tilimizT.: 1998.

2 R.Qo‘ng‘urov, E.Begmatov, Yo.Tojiyev. O‘sha asar. -T.: 1992. 8-bet.